

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Володимир Антонович ВАТРАС,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
civil@univer.km.ua

УДК 347.61/.64 (477)

КОДИФІКАЦІЯ НОВІТНЬОГО СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Досліджуються проблеми кодифікації сімейного законодавства, а саме радянський період правотворчості, підсумком якого стало прийняття Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР від 20 червня 1969 р. У подальшому аналізується процес косметичного вдосконалення вище вказаного кодифікаційного акта. Значна увага приділяється процесу по намаганню включення сімейного права до змісту проекту Цивільного кодексу України після проголошення незалежності України. Характеризуючи новий Сімейний кодекс України, не лише вказуються його досягнення, але й істотні недоліки та проблеми правового регулювання сімейних відносин у сучасній Україні. Підсумком наукового дослідження є аналіз сучасного стану СК України, що дасть змогу в подальшому сформулювати пропозиції щодо вдосконалення новітнього сімейного законодавства України.

Ключові слова: кодифікація, сімейне законодавство, сім'я, шлюб, кодекс.

Прийняття нового Сімейного кодексу України, безсумнівно, є перемогою східної традиції права та прихильників концепції самостійності сімейного права як галузі приватного права України. Попри це, новоспечений кодекс приніс не лише низку позитивних новел, але й зумовив необхідність переосмислення багатьох класичних інститутів сімейного права та породив масу проблем у сфері практики його застосування. Низка його положень на останніх 12 років зазнала

змін і доповнень, нові правові інститути розпочали діяти і, як виявилось, потребують подальшого вдосконалення. У зв'язку з цим, неабиякий науковий інтерес викликає дослідження кодифікації новітнього сімейного законодавства та формування подальших шляхів розвитку сімейного права України, в тому числі з урахуванням процесу зближення із законодавством ЄС.

Слід зауважити, що питання кодифікації законодавства є актуальним у всіх галузях права. Натомість у науці сімейного права ним комплексно ніхто не займався. Однак теоретичною основою цього дослідження є наукові праці Т. В. Бондар, І. М. Жилінкової, З. В. Ромовської, Р. О. Стефанчука, Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченко та інших.

Після проголошення незалежності України нам дістався у спадок Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР від 20 червня 1969 р. [1]. Зрозуміло, що цей законодавчий акт потребував змін і доповнень, а тому перші кроки вдосконалення сімейного законодавства полягали у косметичних змінах радянського кодексу. 23 червня 1992 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР», який був спрямований на усунення комуністичних та соціалістичних ідеалів у побудові сімейних відносин та вказівки про провідну роль партії у цьому процесі. Найбільшим досягненням цього Закону є запровадження інституту шлюбного контракту в сімейне законодавство, що вперше дало можливість учасникам сімейних відносин укласти договір щодо вирішення питань життя сім'ї (ст. 27¹) Кодексу. Також цим Законом були вдосконалені окремі норми щодо здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків щодо дітей, визначення видів заробітку (доходу) в аліментних зобов'язаннях, опіки (піклування) та реєстрації актів цивільного стану. Наступний крок у вдосконаленні сімейного законодавства було зроблено 30 січня 1996 р. Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР». Внаслідок його прийняття було вдосконалено аліментні зобов'язання та законодавство про усиновлення. 11 січня 2000 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань реєстрації актів громадянського стану» у новій редакції було викладено гл. 36 Кодексу щодо реєстрації зміни прізвища, імені та по батькові особи та змінено і доповнено правові норми щодо реєстрації актів громадянського стану. Фактично на цьому процес удосконалення законодавства України про шлюб та сім'ю у 90-х роках минулого століття завершився.

Наступним етапом кодифікації сімейного законодавства став процес по намаганню включення сімейного права до змісту проекту Цивільного кодексу України. Перед членами робочої групи з підготовки проекту ЦК України (С. Головатий, А. Довгерт, О. Підпригора, О. Пушкін, Д. Боброва, Н. Кузнецова, В. Луць, З. Ромовська, В. Мусіяка,

М. Сібільов, Я. Шевченко, В. Калакура) постала проблема, у який спосіб провести кодифікацію:

1) залишити радянську традицію та окремо кодифікувати цивільне та сімейне законодавство у нових Цивільному та Сімейному кодексах;

2) провести кодифікацію всього приватного права, в тому числі й міжнародного приватного права в рамках нового ЦК України.

У першій редакції проект Цивільного кодексу від 20 березня 1996 року включав 8 книг: «Загальні положення», «Особисті немайнові права фізичних осіб», «Право власності та інші речові права», «Право інтелектуальної власності», «Зобов'язальне право», «Сімейне право», «Спадкове право», «Міжнародне приватне право». На думку фахівців, це був один із найбільш досконалих шляхів кодифікації всього приватного права України [2; 3; 4]. Як зазначає Є. О. Харитонов, у цілому рішення проекту по включенню до нього сімейного права як окремої книги виглядало достатньо привабливо, об'єднуючи в струнку структуру весь комплекс відносин, що стосуються визначення статусу приватної особи (зокрема в сімейній сфері). Відповідно шлюб та сім'я розглядалися не як самоцінність, а як складова правового статусу приватної особи [5, с. 7]. На думку Р. О. Стефанчука, існування СК України окремим кодифікованим нормативно-правовим актом створює високу вірогідність віддаленості від загальних засад приватноправового регулювання, адже новому ЦК України доведеться «підлаштовуватись» під уже чинний СК, що породить низку колізій та конкуренцію правових норм [3].

Іншої точки зору була автор проекту СК України З. В. Ромовська, яка вважала прийняття окремого Сімейного кодексу перемогою в законотворенні, підкресленням ролі сім'ї в українському суспільстві, а запозичення до його тексту низки правових конструкцій з європейського законодавства — вкладом до загальноєвропейської правової скарбниці [6, с. 6–7]. У подальшому Є. О. Харитонов також вбачає ідею прийняття окремого СК України цілком логічним з історичної східноєвропейської суті розуміння сімейних відносин в Україні, хоча це і вимагає істотних пояснень щодо особливостей останнього і співвідношення його норм з положеннями Цивільного кодексу України [5]. Таку позицію також підтримує Т. Бондар, яка вважає, що специфіка сімейних відносин (зокрема підстави їх виникнення, зміни та припинення, зміст і суб'єктний склад, сфера суспільних відносин, у яких вони виникають і функціонують тощо) і зумовила їх автономне правове регулювання в СК України [7, с. 133].

Все ж таки ідея роздільної кодифікації сімейного та цивільного законодавства в Україні перемогла. 19 липня 1999 р. проект СК України було зареєстровано в парламенті. 18 травня 2000 р. його було розглянуто і прийнято за основу. Після другого та третього читань — 15 листопада 2001 р. Закон був заведений Президентом. Врешті-решт, 10 січня 2002 р. СК України був прийнятий остаточно. Саме ця дата є завершенням другого етапу кодифікації сімейного законодавства України.

СК України у первісному вигляді складався із 7 розділів, 22 глав та 292 статей. На сьогодні внаслідок внесення змін та доповнень додано ще 2 глави (гл. 20¹ «Прийомна сім'я», глава 20² «Дитячий будинок сімейного типу»). Окремі статті Кодексу виключено (ст.ст. 117, 275–281, 288–292), а деякими статтями СК України доповнено (ст.ст. 256¹–256⁸).

Структура кодексу за розділами є такою:

Розділ 1. Загальні положення;

Розділ 2. Шлюб. Права та обов'язки подружжя;

Розділ 3. Права та обов'язки матері, батька і дитини;

Розділ 4. Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

Розділ 5. Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів;

Розділ 6. Особливості усиновлення за участю іноземців та осіб без громадянства;

Розділ 7. Прикінцеві положення.

У **першому розділі** розглядаються загальні положення про шлюб і сім'ю, державну охорону сім'ї, дитинства, застосування сімейного законодавства, здійснення сімейних прав і виконання сімейних обов'язків, захисту сімейних прав та інтересів тощо.

Розділ другий присвячений інституту шлюбу, правам та обов'язкам подружжя. У ньому йдеться про порядок державної реєстрації шлюбу, підстави визнання його недійсним, особисті немайнові права та обов'язки подружжя, права та обов'язки подружжя щодо утримання, шлюбний договір, припинення шлюбу тощо.

Третій розділ визначає права та обов'язки матері, батька і дитини. У ньому розглядаються питання щодо визначення походження дитини, особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей, права батьків і дітей на майно, обов'язки батьків і дітей щодо взаємного утримання тощо.

У **четвертому розділі** передбачається низка правових гарантій щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема в ньому міститься сімейно-правове регулювання таких правових інститутів, як усиновлення, опіка та піклування, патронат, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу.

П'ятий розділ присвячений правам та обов'язкам інших членів сім'ї та родичів. У ньому врегульовані особисті немайнові права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів (права баби, діда, прабаби і прадіда щодо захисту та виховання внуків і правнуків, права братів, сестер, мачухи та вітчима на участь у вихованні та захисті інтересів пасинка та падчерки), визначаються обов'язки щодо взаємного утримання вищезазначених осіб.

У **шостому розділі** регламентуються особливості усиновлення за участю іноземців та осіб без громадянства.

Сьомий розділ передбачає особливості набрання чинності Кодексом, містить перелік нормативно-правових актів, які втрачають чинність із набранням чинності СК України, визначає завдання перед урядом щодо

забезпечення ефективного застосування нового нормативно-правового акта.

Відповідно до Прикінцевих положень СК України він мав набрати чинності одночасно із Цивільним кодексом України, а розділ 5 «Акти громадянського стану» Кодексу про шлюб та сім'ю України (надалі — КпШС України) від 20 червня 1969 р. зберігає свою чинність у частині, що не суперечить СК України, до прийняття спеціального закону.

Відмітимо основні принципи відмінності щодо структури до змісту новоприйнятого кодексу порівняно із його попередником. **По-перше**, слід зауважити, що законодавець вилучив з кола сімейно-правового регулювання інститут державної реєстрації актів цивільного стану, який на сьогодні регламентується на рівні спеціального закону, що регулює відносини, пов'язані з проведенням державної реєстрації актів цивільного стану, внесенням до актових записів цивільного стану змін, їх поновленням і анулюванням, визначає засади діяльності органів державної реєстрації актів цивільного стану [8]. Фактично відносини щодо реєстрації актів цивільного стану переважно належать до адміністративного права, так як для сімейного та цивільного права юридичне значення має сам акт цивільного стану (народження, смерть, ушлюблення), а не процедура його державної реєстрації.

По-друге, досить суттєво в новій кодифікації звужено правове регулювання опіки та піклування. На відміну від попередника, у якому містилось понад 30 статей з цього приводу, СК України регулює ці питання виключно в контексті використання опіки та піклування як форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Що ж стосується загальних питань встановлення, зміни та припинення опіки, правового статусу учасників цих відносин, опіки та піклування над недієздатними особами та фізичними особами, дієздатність яких обмежена, то відповідні правові норми розмістилися у ЦК України (глава 6 «Опіка та піклування») [9]. Такий крок законодавця також є доцільним, оскільки вищевказані питання не належать до кола суспільних відносин, що регулюються сімейним законодавством. Існувала пропозиція щодо прийняття окремого закону про опіку і піклування, однак наразі вона навряд чи видається актуальною.

По-третє, в новому СК України з'явилася ціла низка законодавчих новел, які або оформлені в якості нових правових інститутів, або кардинально змінили напрямки та зміст існуючого правового регулювання. Серед цих новел можливо узагальнити такі:

1) юридичне закріплення поняття сім'ї, підстав її створення та права на сім'ю (ст. 3 СК України);

2) розширення договірного регулювання та запровадження можливості регулювати сімейні відносини договором (домовленістю) між їх учасниками (ст. 9 СК України) й закріплення цілої системи сімейних договорів, у тому числі шлюбного, сімейного та родинного договорів;

3) надання суду права враховувати місцеві звичаї та звичаї національної меншини при вирішенні сімейного спору, тобто легальне закріплення звичаю як джерела сімейного права (ст. 11 СК України);

4) правова регламентація інститутів здійснення сімейних прав, виконання сімейних обов'язків і захисту сімейних прав та інтересів (гл. 2 СК України);

5) **у шлюбному праві України:** закріплення надання права на шлюб судом з 14-річного віку (у первісній редакції ст. 23 СК України), запровадження нового правового інституту — заручини (у первісній редакції ст. 31 СК України), введення в юридичний обіг правої категорії правозгідність шлюбу (ст. 37 СК України), створення нового інституту — визнання шлюбу неукладеним (ст. 48 СК України), розширення кола особистих немайнових права та обов'язків подружжя правами на материнство, батьківство, на повагу до своєї індивідуальності, на фізичний та духовний розвиток, на свободу та особисту недоторканність тощо (гл. 6 СК України), закріплення права особистої приватної власності подружжя та розширення його змісту (гл. 7 СК України), вдосконалення регулювання права спільної сумісної власності подружжя (гл. 8 СК України), розширення сфери регулювання аліментних прав та обов'язків подружжя (гл. 9 СК України), надання можливості позасудового розірвання шлюбу, незалежно від наявності майнового спору (ст. 106 СК України), закріплення можливості розірвання шлюбу судом за спрощеною процедурою за завою подружжя, що має дітей (ст. 109 СК України), запровадження нових інститутів поновлення шлюбу (ст. 118 СК України) та сепарації (режиму окремого проживання подружжя) (ст.ст. 119–120 СК України).

6) закріплення правового інституту фактичних шлюбних відносин у формі виникнення права на майно та на взаємне утримання жінки і чоловіка, що проживають однією сім'єю без шлюбу (ст.ст. 74, 91 СК України);

7) **у батьківському праві:** правове регулювання допоміжних репродуктивних технологій при визначенні походження дитини (ст. 123 СК України), запровадження біологічного критерію при вирішенні судових спорів про батьківство (материнство), розширення кола особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей правами та обов'язками щодо виховання та розвитку дитини (ст.ст. 150–152 СК України), спілкування (ст. 153 СК України), встановлення особливостей здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків, у тому числі і вирішення спорів щодо дітей між батьками (ст.ст. 155–162 СК України), розширено підстави та деталізовано наслідки позбавлення батьківських прав (ст.ст. 164–169 СК України), законодавчо закріплено не лише право дитини, що досягла 14 років, самостійно звернутися за захистом своїх прав до суду, але й запроваджено інститут врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя (ст. 171 СК України), впроваджено правовий інститут управління майном дитини (ст. 177 СК України), визначено порядок використання доходу від майна дитини та питання права

власності на аліменти, що одержані на дитину (ст.ст. 178–179 СК України), вдосконалено взаємні аліментні зобов'язання батьків і дітей, в тому числі передбачено укладення аліментного договору, за яким примусове стягнення здійснюється на підставі виконавчого напису нотаріуса, передбачено припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно, передбачено відповідальність за протермінування сплати аліментів у виді пені тощо (глави 15–17 СК України).

8) у законодавстві щодо влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: вдосконалено інститут усиновлення (гл. 18 СК України), змінено стратегію регулювання опіки та піклування виключно як форми влаштування дітей у сім'ю (гл. 19 СК України), розроблено та законодавчо закріплено новий правовий інститут патронату над дітьми (гл. 20 СК України).

9) у родинному праві (права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів): законодавчо закріплено підрозділ про особисті немайнові права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів, до кола яких віднесено бабу, діда, прабабу, прадіда, внуків, правнуків, братів та сестер, мачуху, вітчима, пасинка, падчерку, яких наділили правами та обов'язками щодо виховання, спілкування та захисту (гл. 21 СК України), вдосконалено правове регулювання обов'язків щодо утримання інших членів сім'ї та родичів як субсидіарного зобов'язання у випадку відсутності утриманців більш тісного ступеня споріднення (гл. 22 СК України).

10) у міжнародному сімейному праві — у первісній редакції розділу 6 СК України було вдосконалено як колізійні питання сім'ї та шлюбу, так і питання застосування сімейного законодавства України до іноземних громадян та осіб без громадянства.

Таким чином, незважаючи на суперечливі думки науковців щодо способів та підходів кодифікації приватного права, починаючи з 1 січня 2004 р., одночасно з ЦК України Сімейний кодекс вступив у дію, підсумком чого стало не лише завершення другого етапу кодифікації сімейного законодавства України, але й повною мірою відбулося реформування сімейного законодавства, яке завершилось досить таки революційними та кардинальними змінами в системі сімейного права.

Такі зміни полягають не лише у відході від радянської традиції права, виключенні окремих інститутів і норм (державна реєстрація актів цивільного стану, опіка та піклування), але й у кардинально новому розумінні сім'ї та шлюбу, що будуються на звичаях та традиціях Українського народу, запозиченні передового світового та європейського досвіду сімейно-правового регулювання та запровадженні цілої низки новел у цій сфері, таких як: сімейне договірне право, заручини, сепарація, нові форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ю.

Спробуємо проаналізувати вже проведені в Україні кроки щодо вдосконалення СК України:

1. Першим прорахунком, який був виправлений Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України» від 26 грудня 2002 р. № 407–IV стало коректування питання про набрання чинності кодексом з 1 січня 2003 р. на одночасне набрання чинності з новим ЦК України. Цілком логічно, що обидва кодекси приватного права, які тісно пов'язані між собою і передбачають можливість субсидіарного застосування ЦК України до регулювання сімейних відносин [10; 11], повинні бути узгоджені між собою та одночасно вступити в дію. Більше того, загальні положення про опіку та піклування й акти цивільного стану були виключені з сімейного законодавства та включені до сфери регулювання ЦК України, про що ми вже висловлювали свою позицію. Вважаємо, що такий крок є абсолютно виваженим та правильним.

2. Законом України «Про внесення змін до статті 177 Сімейного кодексу України і статті 32 Цивільного кодексу України» від 2 червня 2005 р. № 2620–IV було вдосконалено інститут управління майном дитини, що зумовлено необхідністю посилення гарантій захисту майнових прав дітей в Україні. Завдяки цим положенням у сотнях, а може і тисячах випадків були захищені майнові інтереси дітей, в тому числі їх житлові права. Залучення до цього процесу органів опіки та піклування як контролюючого органу при відчуженні майна дитини дали змогу запровадити більш ефективний механізм захисту прав дитини в Україні.

3. Найбільш спірним, на нашу думку, в удосконаленні сімейного законодавства стало прийняття Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709–IV [12], яке фактично позбавило нас цілого розд. VI Сімейного кодексу України в редакції від 10 січня 2002 р. «Застосування Сімейного кодексу України до іноземців та осіб без громадянства. Застосування законів іноземних держав та міжнародних договорів в Україні» [13]. Попри це, правові норми щодо особливостей усиновлення дітей громадянами України, які проживають за її межами та іноземцями, залишились у СК України, так і не знайшли свого повного відображення в новоприйнятому спеціальному законі. Таким чином, внутрішнє національне сімейне законодавство розмістилось в одній кодифікації, якою став новий СК України, а сімейні відносини з іноземним елементом стали предметом регулювання спеціальної кодифікації — Закону України «Про міжнародне приватне право».

4. У 2005 році виникла необхідність удосконалити сімейне законодавство щодо аліментів на дитину. Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо збільшення розміру аліментів на дітей» від 22 вересня 2005 р. № 2901–IV встановлено мінімальний розмір аліментів на дитину не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Окрім цього, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення тимчасової державної допомоги дітям» від 8 вересня

2005 р. № 2853–IV передбачено, що якщо місце проживання батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога, яка не може бути меншою, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Виплата тимчасової державної допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Ухвалення цих законів дозволило покращити матеріальне становище дітей, батьки яких добровільно не виконували обов'язок щодо утримання дітей. Існуючий до цього мінімальний розмір аліментів у сумі 17 грн. на дитину був настільки мізерний, що в багатьох випадках не міг забезпечити дитину необхідним на тиждень життя, а не на один місяць. Дієвим способом забезпечення дитини також стала державна допомога, яка виплачувалась у разі ухилення від сплати аліментів за рахунок держави [14].

5. Впродовж 2005–2016 рр. відбулась модернізація законодавства щодо влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, законами від 6 листопада 2005 р. № 3097–IV та від 20 грудня 2005 р. № 3250–IV було підкореговано окремі норми усиновлення щодо умов вступу в шлюб суб'єктів усиновлення та щодо державного управління в цій сфері. Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України» від 23 лютого 2006 р. № 3497–IV було значно розширено систему форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки запроваджено в законодавче поле правові інститути прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу. Законами України від 10 квітня 2008 р. № 257–VI, від 4 червня 2009 р. № 1452–VI, від 19 травня 2011 р. № 3381–VI, від 16 жовтня 2012 р. № 5462–VI вдосконалювалося та шліфувалося законодавство України про усиновлення, зокрема посилилися законодавчі вимоги щодо віку усиновлювача (не менше 21 року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини), різниці у віці між усиновлювачем та дитиною (не може бути більшою, ніж сорок п'ять років), усиновлення українських дітей іноземцями тощо. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» від 26 січня 2016 р. № 936–VIII значно розширено правове регулювання патронату над дитиною, який з виключно раніше існуючої договірної конструкції перетворився на комплексний правовий інститут. Так, запроваджено ще одну форму законного патронату як тимчасового догляду, виховання та реабілітації дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. Така діяльність держави у цій сфері свідчить про значення інституту влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування в сім'ю та необхідність його модернізації.

6. Найбільш радикальними були зміни і доповнення до сімейного законодавства 22 грудня 2006 р., адже Закон «Про внесення змін до Сімейного та Цивільного кодексів України» стосувався цілої низки

сімейно-правових інститутів. Завдяки цьому нормативно-правовому акту вдосконалено загальні положення СК України щодо застосування до регулювання сімейних відносин ЦК України, збільшено обсяг способів захисту сімейних прав та інтересів, викладено в новій редакції ст. 13 Кодексу щодо застосування міжнародних договорів сімейних відносин, додатково врегульовано питання аналогії закону. Змін та доповнень також зазнали цілі інститути сімейного права. Інститут заручин, проіснувавши менше двох років, трансформувався у правовий інститут наречених. Уточнено зміст права дружини та чоловіка на свободу та особисту недоторканність, вдосконалено право на відмову від шлюбного договору, звужено обсяг інституту поновлення шлюбу, зазнав обмеження принцип презумпції батьківства, відкореговано інститут застосування допоміжних репродуктивних технологій при визначенні походження дитини від батьків, доповнено правові норми щодо права батьків і дітей на спілкування. Такі зміни і доповнення суттєво вплинули на сімейне законодавство України та, як показала практика застосування, в переважній більшості виявилися достатньо ефективними.

7. Окремо слід вказати на певні недоліки кодифікації сімейного законодавства, які внаслідок недосконалої роботи законодавця зумовили досить таки парадоксальну ситуацію в правовому полі України, що спричинило ситуацію, коли одне і теж законодавче положення за невеликий період часу двічі змінювалось на протилежне правове регулювання, що дозволило в судовій практиці застосовувати подвійні стандарти, залежно від дії сімейного закону в часі. Законом України «Про внесення зміни до статті 61 Сімейного кодексу України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» від 11 січня 2011 р. № 2913-VI визначено, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації. До набрання ним чинності такі об'єкти нерухомості вважались особистою приватною власністю того з подружжя, хто безпосередньо виступив учасником приватизації і реалізував своє одноразове право. Натомість інший з подружжя дістав можливість одержати $\frac{1}{2}$ такого майна і залишити за собою в подальшому ще й права на приватизацію. Після цього Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка» від 17 травня 2012 р. № 4766-VI вищевказану норму виключили, кодекс доповнили положенням, відповідно до якого вищевказані об'єкти нерухомості знову повернули до правового режиму особистої приватної власності, наслідком чого учасники сімейних відносин залежно від часу набуття права на майно стали заручниками подвійних стандартів законодавця. Сподіваємося, що подальші кроки модернізації СК України будуть більш виваженими та правильними.

8. Також варто згадати про заходи законодавця щодо недопущення дискримінації за ознакою статі в сімейному законодавстві. Незважаючи на численні твердження авторки проекту СК України про те, що він пройшов правову експертизу на предмет гендерної рівності прав жінок та чоловіків [15], окремі його норми все ж таки довелося модернізувати. Зокрема Законом України «Про внесення зміни до статті 143 Сімейного кодексу України щодо обов'язку батька забрати дитину з пологового будинку» від 12 травня 2011 р. № 3354-VI ч. 2 ст. 143 СК України доповнили абзацом другим такого змісту: «Батько, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, батьківство якого визначено у свідоцтві про народження дитини або визнано за рішенням суду, зобов'язаний за повідомленням служби у справах дітей, що здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, забрати дитину для утримання та виховання з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробила мати дитини. У разі, якщо батько не перебуває у шлюбі, він набуває статусу самотнього батька». Така правова норма не лише надала батькові статусу самотнього батька, яким раніше володіла лише матір, але й надала додаткових правових гарантій новонародженій дитині на забезпечення сімейного виховання батьком. Не менш важливим кроком законодавця є надання однакових правових гарантій жінкам і чоловікам на здійснення права на шлюб з 18 років обом, що позбавило жінку привілеїв на рік раніше за чоловіка створити сім'ю. У цій частині зроблені вагомі кроки щодо адаптації сімейного законодавства України до законодавства ЄС та практики Європейського суду з прав людини.

Впродовж останніх років мали місце також певні косметичні правки СК України, що були зумовлені вдосконаленням законодавства про державну реєстрацію речових прав, про прокуратуру та соціальний захист. Однак вони не є конститутивними, а тому не потребують більш детального аналізу.

Таким чином, ми дійшли висновку, що, незважаючи на відносно молодий вік новітньої кодифікації сімейного законодавства, вона потребує подальших шляхів удосконалення як щодо змісту існуючих правових інститутів, так і щодо запровадження в майбутньому певних законодавчих новел. Особливо гостро та актуально буде стояти питання щодо зближення сімейного законодавства України із законодавством ЄС. Саме цим аспектам і будуть присвячені наші подальші наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР від 20.06.1969 р. № 2006-VII [Текст] // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1969. — додаток до № 26. — Ст. 204.
2. Стефанчук, Р. О. Третя кодифікація національного законодавства в Україні [Текст] / Р. О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — Спецвипуск № 1. — С. 26–28.

3. *Стефанчук, Р. О.* Проблеми реформування та кодифікації сімейного законодавства України [Текст] / Р. О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — № 4. — С. 139–143.
4. *Стефанчук, Р. О.* Цивільний кодекс України: робота над помилками (до п'ятої річниці набрання чинності Цивільним кодексом України) [Текст] / Р. О. Стефанчук // Приватне право і підприємництво. — Вип. 8, 2009. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПРН України. — С. 17–19.
5. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України [Текст] : вид. друге, доп. ; [за ред. Є. О. Харитонова]. — Х. : Одиссей, 2008. — 560 с. — (Серія «Закони України»).
6. *Ромовська, З. В.* Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар [Текст] / З. В. Ромовська. — К. : Ін Юре, 2003. — 532 с.
7. *Бондар, Т.* Сімейне право в системі права України [Текст] / Т. Бондар // Приватне право. — 2013. — № 1. — С. 129–134.
8. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 р. № 2398–VI [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 38. — Ст. 509.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV [Текст] // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
10. *Ватрас, В. А.* Деякі проблеми регулювання сімейних відносин за Цивільним кодексом України [Текст] / В. А. Ватрас // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 29–30 квітня 2004 р., м. Харків. — К. : Академія правових наук України, НДІ приватного права і підприємництва, НДІ інтелектуальної власності, Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2004. — С. 416–422.
11. *Некрасова, О. В.* Застосування цивільного законодавства до сімейних відносин [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Некрасова Олена Володимирівна. — К., 2008. — 190 арк.
12. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709–IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 32. — Ст. 422.
13. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.
14. Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме : постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 р. № 189 [Текст] // Офіційний вісник України. — 2006. — № 8. — Ст. 446.
15. *Ромовська, З. В.* Сімейне законодавство України: Гендерна експертиза [Текст] / З. В. Ромовська ; відп. ред. Т. М. Мельник. — К. : Логос, 2001. — 40 с.

Надійшла до редакції 12.05.2016

Ватрас В. А. Кодификация новейшего семейного законодательства: история и современное состояние

Исследуются вопросы кодификации современного семейного законодательства Украины. Анализируется советский семейный кодекс, действовавший в Украине до 2004 года. Обосновывается правильность отдельной кодификации гражданского и семейного законодательства Украины, а так же исследуется новый Семейный кодекс Украины на предмет его эффективности и совершенствования. Выводы заключаются в необходимости продолжения кодификационной работы в связи с необходимостью сближения семейного законодательства Украины и стран Европейского Союза.

Ключевые слова: кодификация, семейное законодательство, семья, брак, кодекс.

Vatras, V. A. Codification of Modern Family Law: History and Current Status

Questions of the codification of modern family legislation of Ukraine are researched in the scientific article. The author analyzes the Soviet Family Code in force in Ukraine until 2004. It justifies the appropriateness of separate codification of civil and family law of Ukraine, as well as exploring new Family Code of Ukraine in terms of its effectiveness and improvement. The findings constitute the need to continue the codification work in connection with the need to engage the family legislation of Ukraine and the European Union.

Keywords: codification, family law, family, marriage, Family Code of Ukraine.

